

QADIMGI XITOIY TIBBIYOTI

Nishonova Dilnavoz Jonibekovna

Farg'ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti "Lotin tili, pedagogika va psixologiya" kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Qadimgi Sharq insoniyat jamiyati taraqqiyotining beshigi hisoblanadi. Ilm -fanning hamma sohalari, shu jumladan tibbiyot ilmi ham dastlab Sharq mamlakatlarida kelib chiqqan. Buni arxeologik qazilmalar vaqtida topilgan ashyoviy dalillar va qadimgi qo'lyozmalar isbotlaydi. Masalan, Afrika va Osiyo qit'alarida olib borilgan qazilmalar chog'ida qadim zamonlarda yashagan odamlar qanday kasalliklar bilan og'riqanlar va qanday usullar bilan davolanganliklarini ko'rsatuvchi juda ko'p ashyoviy dalillar topilgan. Shu dalillar asosida biz uzoq o'tmishning ayrim davrlarida tibbiyot qanday darajada rivojlanganligini bilib olishimiz mumkin.

Kalit so'zlar. Tarix, tibbiyot, davolash, kasallik, qo'l, oyoq, bo'yin, ruhiy, igna, bemor.

Xitoy — uzoq o'tmishda fan va madaniyat yuksak darajada rivojlangan mamlakatlardan biri bo'lgan. Xitoy tibbiyoti ham uzoq o'tmish tarixga ega. Uning kelib chiqishi sinantrop davriga borib taqaladi.

Qadimgi Xitoy tibbiyoti haqidagi birinchi yozma ma'lumot "Ney-tzin" ("odam tabiati va hayoti") nomli kitob hisoblanadi. Kitob o'sha zamondagi Xitoy imperatori Xuandi sharafiga "Xuandi-neytzin" deb ham yuritiladi. "Xuandi-neytzin", eramizdan oldingi uchinchi mingyillikda yozilgan, deb taxmin qilinadi. Kitobning muallifi Van-Shu-Xe ismli mashhur hakimdir. "Ney-tzin" Xuandi bilan Hakim Van-Shu-Xe o'rtasida bo'lib o'tgan savol-javob tariqasida yozilgan. Xuandi savol bergan Van- Shu-Xe javob bergan. Shu savol-javob yozib borilgan va kitob sifatida bayon etilgan.

Kitobda odam organizmining tuzilishi, uning tabiati (xususiyatlari), salomatlik, har xil kasalliklarning alomatlari, kasallarga tashxis qo'yish va davolash usullari ko'rsatilgan.

Kitob odam organizmining tuzilishi, uning tabiati va xususiyatlari haqida fikr yuritish bilan boshlanadi. So'ng salomatlik va kasallik, uning sabablari, har bir alohida kasallikning alomatlari, tashxis qo'yish va davolash usullari bayon etiladi.

Odam organizmining tuzilishi va uning tabiati haqida, qadimgi Xitoy tabiblari, samoviy unsurlar tushunchasida bo'lganlar. Ular butun borliq to'rt

samoviy unsur (element) — yer, suv, havo va olovdan tashkil topgan, degan naturfilosofik nazariyaga asoslanganlar.

Salomatlik va kasallik masalasida Xitoy tabiblari ikki qarama-qarshi kuch tushunchasida bo'lganlar. Bu tushunchaga binoan, ular odam organizmi ikki, bir-biriga qarshi kuch ta'siri ostida turadi. Shu kuchlar o'zaro muvozanatda bo'lsalar kishining salomatligi saqlanadi, agar ulardan biri ustun kelib qolib muvozanat buzilsa kasallik kelib chiqadi, deb o'ylaganlar. Bu kuchlarning birinchisini "yan", ikkinchisini "in", deb ataganlar. "Yan" harakatchan faol kuch, "in" esa sust inert kuch hisoblangan. O'tgan asrda yashagan taniqli tibbiyot tarixchisi F.R.Borodulinning fikricha Xitoylar "Yan" deganda pnevmani, "in" deganda esa tomirlarda suzib yuruvchi passiv suyuqliqni ko'zda tutgan ekanlar. Xitoy tabiblarining fikricha "yan" nafas yo'llari orqali o'pkaga kirib, undan yurakka o'tib

undagi qonni isitadi va uni harakatga keltiradi. "In" esa passivligicha qolib, qon oqimi bilan tanaga tarqaladi. Bu fikrlar hozirgi fan nuqtai nazaridan asosli emas, albatta. Ammo, tabiatda qarama-qarshi omillar borligi aniqdir. Masalan, achchiq-chuchuk, shirin-bemaza, issiq-sovuq, ho'l-quruq va h.k.

Kasallarni tekshirish, tashxis qo'yish va davolashda qadimgi Xitoy hakimlari bir qancha yangiliklar kiritdilar. Ular bemorni juda sinchiklab tekshirganlar, erinmay soatlab kuzatganlar. Xitoylar birinchi bo'lib, bemor tomirini ushlab ko'rib tekshirish usulini qo'llaganlar. Tomir urishini o'zgartiruvchi omillar juda ko'p. Buni birinchi bo'lib xitoylar payqaganlar. Shuning uchun ular bemor tomirini turli holatda tekshirganlar. Xususan, bemor yotgan, tik turgan, o'tirgan holatlarda, ovqatdan oldin, ovqatdan so'ng, kishi tinch turgan holatda va jismoniy harakat vaqtida va h.k. Tananing har bir nuqtasidagi (qo'l, oyoq, bo'yin), tomir urishini bir-biriga solishtirganlar. Tomir urishini tekshirishda bemorning kayfiyati (ruhiy holatiga) ham alohida ahamiyat berganlar. Nihoyat, Xitoy hakimlari kasallikning og'ir-yengiligiga qarab, tomir urishi turlicha bo'lishini ham aniqlaganlar.

Kasallarni davolashda qadimgi Xitoy hakimlari boshqa xalqlarda bo'lmagan ko'p o'ziga xos usullarni qo'llaganlar. Bu usullardan eng mashhuri uchta. Bular, moksa, massaj va igna sanchib davolash usullaridir.

Moksa - kasal a'zoni, to'g'rirog'i shu a'zoni qoplab turgan terini quritilgan turli shifobaxsh o'simliklarni tutatib, bir o'z kuydirishdir. Bu usulning ta'sirini xitoylar qanday tushunganliklari aniq ma'lum emas, lekin uni hozirgi zamon fani nuqtai nazaridan qaralsa, bu usul teridagi ekstraretseptorlarga (asab tomirlariga) ta'sir qilish prinsipiga asoslanganligi ma'lum bo'ladi. Fiziologiya fanida ekstraretseptorlar orqali ichki a'zolarga ta'sir qilish mumkinligi ma'lum. Demak, moksa usuli ilmiy jihatdan asosli ekanligi isbot etilgan.

Massaj (uqalash) usulidan ham xitoylar keng foydalanganlar. Bu usul oyoq-qo'lni yoki tanani xushbo'y, moysimon moddalar bilan uqalashdan iborat. Xitoylar bu usuldan oyoq-qo'l yoki tanadagi og'riqlarni (miozit, nevrit) davolash uchun foydalanganlar. Qadimgi Xitoyda ishlab chiqilgan va keng tarqalgan davolash usuli igna sanchib muolaja qilishdir. Bu usul ham teri retseptorlariga ta'sir qilish prinsipiga asoslangan. Xitoy hakimlarining fikricha odam tanasida og'riq sezmaydigan 360 ta nuqta bor. Shu nuqtalarga igna sanchiladi.

Igna sanchib davolash usuli akupunktura nomi bilan hozirgi klinikalarda ham qo'llanmoqda. Qadimgi Xitoy hakimlari igna sanchish usulining mohiyatini boshqacha tushunganlar. Ularning fikricha igna tanada yig'ilib qolgan ortiqcha kasallik omillarini chiqarib yuboradi. Shu maqsadda ignaning ichi kavak qilib yasalgan.

Qadimgi Xitoy hakimlari dori-darmonlardan foydalanishda ham muhim natijalarga erishganlar. Ular o'sha vaqtda jahon tibbiyotida ma'lum bo'lgan dori-darmonlardan tashqari bir qancha yangi dorilar kashf etdilar. Masalan, mashhur Jenshen va pantokrin shular jumlasidandir. Bulardan tashqari Xitoy limonnigi deb ataluvchi dori ham mavjud. O'sha vaqtdayoq Xitoy tibbiyotida o'simliklar, hayvonlar va minerallardan olinadigan mingdan ortiq dorilar mavjud bo'lgan. Xitoylar birinchilardan bo'lib, dorivor moddalarga bag'ishlangan maxsus qo'llanma (farmakopeya) chiqarganlar.

Xitoy ilmiy tibbiyotining asoschilaridan biri mashhur hakim Byan Syaodir. U eramizdan oldingi VI asrda yashagan. Byan Syao birinchi bo'lib bemorning tomirini tekshirish usulini ishlab chiqqan. Ignasanchib davolash usulini ham Byan Syao birinchilardan bo'lib qo'llagan. Byan Syaoning tibga oid asari "Qiyin masala haqida kitob", deb ataladi. Kitob o'sha vaqtda ma'lum bo'lgan hamma tashxis va davolash usullarini o'z ichiga oladi. Shuning uchun uni "Tibbiyot qomusi" deb ataganlar.

Biz yuqorida qadimgi Xitoy hakimlari odam organizmida ba'zi yuqumli kasalliklarga nisbatan qabul qilmaslik xususiyati paydo bo'lishi mumkinligini bilganliklarini ko'rsatib o'tgan edik. Xitoylar birinchi bo'lib chechakka qarshi emlash usulini amalga oshirdilar. Bu o'sha zamon uchun juda katta kashfiyot edi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jonibekovna, N. D. (2021). The Role Of Module Teaching System In Increasing Lesson Efficiency. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 3(05), 140-144.
2. Jonibekovna, N. D. (2022). INTEGRATION OF THE COURSE OF THE LATIN LANGUAGE COURSE WITH THE COURSE OF NORMAL ANATOMY. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 3(11), 38-40.
3. Jonibekovna, N. D. (2021). Expression of speeches in the additional construction of the German language. *Asian Journal Of Multidimensional Research*, 10(5), 164-167.
4. Нишонова, Д. Ж. (2018). Средства, модели и приёмы при обучении иностранному языку. *Достижения науки и образования*, 1(8 (30)), 62-64.
5. Нишонова, Д. Ж. (2018). Портфолио как один из альтернативных способов оценивания знаний учащихся в процессе обучения иностранным языкам. In *НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ: СОХРАНЯЯ ПРОШЛОЕ, СОЗДАЁМ БУДУЩЕЕ* (pp. 235-237).
6. Juraeva, M. (2024). ABU ALI IBN SINO'S TREATMENT OF THE SICK. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 3(1), 526-535.
7. Mastura, J. (2023). THE PERIOD OF ASHTARKHANIES. *Miasto Przyszłości*, 42, 698-705.
8. Жўраева, М. (2020). Немис тилини ўқитишда ижтимоий шакллардан фойдаланиш. *Science and Education*, 1(2), 520-526.
9. Mastura, J. (2021). Applying social forms: the project method in teaching foreign languages. *Бюллетень науки и практики*, 7(11), 354-358.
10. Kizi, J. M. T. (2023). Hippocrates is the Father of Medicine. *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education*, 2(6), 71-76.
11. Салиева, Н. С. (2023). НРАВСТВЕННАЯ КУЛЬТУРА ВРАЧА. *Научный Фокус*, 1(2), 461-467.
12. Saliyeva, N. S. (2022). DEONTOLOGIYA HAMDA KOMPETENTNING ROLI VA ANAMIYATI.
13. Салиева, Н. С., & Абдуллаев, Ш. (2021). Педагогические идеи Алишера Навои и их влияние на воспитание подрастающего поколения. *Молодой ученый*, (10), 207-209.
14. Salieva, N., & Saliyev, W. (2023). Essence and content of pedagogical deontology. *Society and Innovation*, 4(1), 110-112.
15. Salieva, N. (2024). ADVANTAGES OF EDUCATIONAL METHODS IN PEDAGOGICAL ACTIVITY. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 3(1), 383-388.

16. Sobirovna, T. O. (2023). LATIN IS THE UNIVERSAL LANGUAGE AND ITS BENEFITS OF LEARNING. FAN, TA'LIM VA AMALIYOTNING INTEGRASIYASI, 4(2), 62-65.

17. Sobirovna, T. O. (2023). INTERACTIVE METHODS OF TEACHING LATIN TO STUDENTS. INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL, 4(1), 42-46.

18. Sobirovna, T. O. (2021). Problems of developing student motivation in teaching latin language through medical terminology in medical universities. ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL, 11(1), 1588-1592.

19. Туйчиева, О. С. (2020). ПРИНЦИПЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ЛАТИНСКОГО ЯЗЫКА В МЕДИЦИНСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ. In Университетская наука: взгляд в будущее (pp. 850-853).

20. Tuychiyeva, O. (2024). MEDIEVAL IRANIAN MEDICINE. ABU BAKR RAZI. Best Journal of Innovation in Science, Research and Development, 3(1), 536-543.

21. Ахмедова, У. Э. (2023). ПОВЫШЕНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО И ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ СТУДЕНТОВ-МЕДИКОВ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА. Scientific Impulse, 1(10), 642-646.

22. Ахмедова, У. Э. (2021). Сходства и различия между предложениями русского языка и окончаниями узбекского языка (на примере употребления с существительными). Молодой ученый, (10), 220-222.

23. Ахмедова, У. Э. (2023). КУЛЬТУРА РЕЧИ СТУДЕНТОВ И ЕЁ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА В МЕДИЦИНСКОМ ВУЗЕ. INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL, 4(1), 47-51.

24. Ахмедова, У. Э. (2018). ЗНАКОМСТВО С ЛЕКСИЧЕСКОЙ СИНОНИМИЕЙ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА. 10.00. 00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ, 13.

25. Ахмедова, У. Э. (2018). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РАЗВИТИИ ВИДОВ РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА В МЕДИЦИНСКОМ ВУЗЕ. Инновации в образовании и медицине. Материалы V Все, 18.

26. Муминова, О. К. (2023). ПРИЛАГАТЕЛЬНЫЕ III СКЛОНЕНИЯ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫЕ С ОДНИМ ОКОНЧАНИЕМ. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(20), 478-481.

27. Karimovna, M. O. (2022). LINGUOCULTURAL FEATURES OF PHRASEOLOGY IN UZBEK AND GERMAN LANGUAGES. Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development, 4, 317-318.

28. Beknazarova, M. K. (2022). THE MOST IMPORTANT CRITERIA FOR EVALUATING STUDENT KNOWLEDGE. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(11), 35-37.

29. Karimovna, M. O. (2021). Structural properties of additional elements. Asian Journal Of Multidimensional Research, 10(5), 173-178.

30. Mominova, O. K. (2023). OUTLINE OF MEDICAL TERMINOLOGY FORMATION. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(20), 474-477.

31. Alijanovna, M. M. (2023). O 'ZBEK TILI DARSLARIDA O 'QUVCHILARNING FAOLLIGINI OSHIRISH MAQSADIDA DIDAKTIK O 'YINLARDAN FOYDALANISH. INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION, 2(22), 261-264.

32. Yusupaliyeva, K. S. (2022). The Role of Phonetics in Pronunciation English Borrowing in Medical Terminology. Procedia of Social Sciences and Humanities, 4, 21-22.

33. Yusupaliyeva, K. S. (2022, April). METHODS OF CORRECT PRONUNCIATION OF ORAL AND MEDICAL TERMS IN FOREIGN (ENGLISH) LANGUAGE TEACHING IN MEDICINE. In International Conference on Research Identity, Value and Ethics (pp. 70-71).

34. Nodira, F., & Madrahimova, M. IMPROVING ORAL SPEECH OF FOREIGN LANGUAGE LEARNERS. Султанов ГН–ректор, д. м. н. Зам. главного редактора, 409.

35. Akramovna, F. N. (2022). Methods of Teaching English in Higher Education in Uzbekistan. FAN, TA'LIM VA AMALIYOTNING INTEGRASIYASI, 3(4), 248-251.

36. Akramovna, F. N. (2022). Need for learning English for medical students. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 150-152.

37. Akramovna, F. N. (2022). IMPORTANCE OF TEACHING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE IN HIGHER EDUCATION IN UZBEKISTAN. INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL, 3(9), 83-86.

38. Yo'Lchiyev, Q., & Meliqo'Ziyeva, G. (2023). MARK TVEN ASARLARI VA ULARDA NUTQ SHAKLLARINING QO'LLANILISH USLUBI. Экономика и социум, (5-1 (108)), 196-198.

39. Melikuziyeva, G. (2024). "THE ADVENTURES OF TOM SAWYER" FORMS OF MONOLOGIC SPEECH. Best Journal of Innovation in Science, Research and Development, 3(1), 673-677.

40. Meliqo'Ziyeva, G. A. Q. (2022). "TOM SOYERNING SARGUZASHTLARI" ROMANIDA MONOLOGIK NUTQ SHAKLLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10), 451-454.